

UDK 82.09(497.6)-34 Nametak A.

Izvorni naučni rad

Original scientific paper

Fatima Bećarević

PROJEKTIVNI IDENTITETI I IDENTITET OTPORA U PRIPOVIJETKAMA ALIJE NAMETKA

Česte kulturno-historijske promjene uvjetovane različitim društveno-političkim uređenjima imale su znatan utjecaj na bosanskohercegovačke muslimane, skupinu kojoj je Alija Nametak pripadao i bio joj kao pripovjedač posebno naklonjen. Modernizacija i utjecaji Zapada doveli su do destabilizacije identiteta Bošnjaka kao etničke skupine koja prilikom formiranja novih država prolazi kroz različite procese adaptacije i integracije. Pripovijetke Alije Nametka zagovaraju očuvanje tradicionalne identitetske jezgre kojoj prijete urušavanje pod uticajem različitih dekadentskih i emancipatorskih tendencija. U takvim okolnostima za Nametka odanost tradiciji predstavlja jedan od osnovnih elemenata u očuvanju identiteta grupe, ali i ukupne društvene kohezije i stabilnosti. Cilj ovog rada je da na primjeru pripovjedaka „Izvan okvira“ i „Napršće“ pokaže način na koji su, po Nametkovom viđenju, Bošnjaci kao narod reprezentirani u očima drugih, kao i modele koji su uticali na stvaranje odrednica važnih za samoidentifikaciju Bošnjaka unutar različitih društveno-političkih sistema u kojima su egzistirali, sve u kontekstu razumijevanja Nametkovih pripovjedaka na fonu suprotstavljanja projektivnih identiteta i identiteta otpora.

Ključne riječi: identitet, orijentalizacija, tradicija, modernizacija, projektivni identitet, identitet otpora

Tekst se ne mijenja! Naš pogled na tekst je taj koji se mijenja. Ali tekst djeluje na stvarnost svijeta samo putem našeg pogleda koji se u svakoj epohi na nekim rečenicama zaustavlja, a preko drugih prelijeće ne primjećujući ih.

Amin Maalouf

Kultura pamćenja predstavlja relativno novu disciplinu koja je u akademskim krugovima dobila znatno više prostora krajem XX stoljeća (Kuljić, 2006:10) Najveći doprinos u istraživanjima kulture pamćenja i zaborava dali su Jan i Aleida Assman, Paul Ricoeur, Pierre Nora, Eric Hobsbawm i drugi istraživači koji u svojim radovima nastoje da otkriju uloge kulturnih obrazaca pamćenja i zaborava u formiranju identiteta pojedinaca i grupe/a, ali i njihovih odnosa prema prošlosti, tradiciji i kulturnom naslijeđu. Kultura sjećanja proučava načine na koje se prenosi znanje o prošlosti, kako se reprezentira u određenim vremenskim diskursima, te koji faktori utječu na pojedine re/prezentacije određenih sjećanja. Književnost nam svakodnevno pokazuje da postoji službeno pamćenje i niz individualnih, porodičnih, generacijskih, političkih i ideoloških pamćenja, čija tumačenja u narativnom diskursu često predstavljaju prikazivanje opozicionih strana jednog istog događaja, a na osnovu toga i potragu za istinom i onim što se stvarno zbilo. Kuljić smatra da je „sjećanje uvijek zahvat u prošlo iz nove sadašnjice“ (Kuljić, 2006:5) čime se naglašava značaj trenutka pričanja/pisanja o prošlosti kao i horizontalni utjecaji koji se odražavaju na identitet onoga ko govori/piše. (Maalouf, 2003:81) Narodi čiju historiju odlikuju česte i turbulentne kulturno-historijske promjene, kao što je slučaj sa Bosnom i Hercegovinom, izloženi su višestrukim počecima koji u sebi uvijek sadrže elemente sjećanja (Konerton, 2002: 15) podložne različitim prilagodbama i interpretacijama u cilju boljeg razumijevanja vremena u kome nastaju. „...dimenzija vremena je ta koja u proces konstrukcije identiteta svojim sadržajem, unosi varijante etničkih, kulturalnih, povijesnih, geopolitičkih“ (Petković, 2010:30) i drugih promjena koje ulaze u polje identiteta te doprinose njegovoj kompleksnosti. Ukoliko se pozovemo na konstataciju Stuarta Halla da se identiteti uvijek „konstruiraju kroz razlike“ (Hall, 2001:219) i uzmemo u obzir kulturno-historijske promjene na južnoslavenskim prostorima, uvidjet ćemo da su nedostatak stabilnih kulturno-historijskih oslonaca, kontinuiteta u pamćenju i performativnih rituala kojima bi se obezbijedilo sjećanje, doveli do izgradnje izuzetno nestabilnih identiteta.

Promjene koje su obilježile XIX i XX stoljeće na prostorima južnoslavenskih zemalja (dva svjetska rata, dva totalitarizma i stravičan rat na kraju XX stoljeća) odrazile su se ne samo na društveno i ekonomsko uređenje, nego i na procese kojima su kreirani poželjni obrasci pamćenja ili zaborava. Premda su nova društveno-politička uređenja¹ propagirala ravnopravnost svih etničkih grupa i poštivanje

¹ „U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca samo ta tri naroda smatrana su konstitutivnima za novu naciju. Iako Ustav iz 1921. godine formalno nije diskriminisao manjine kojima je pripadalo skoro dva od dvanaest miliona stanovnika Jugoslavije, one su, barem što se tiče programa stvaranja nacije bile *persone non grata*. Dakle,

različitosti svih ljudi u novoosnovanim državama, kulturne razlike ostale su prisutne, a nacionalni identiteti pojedinih grupa oslabljeni i zbunjujući bez čvrstih oslonaca za stabilnu nacionalnu i kulturnu afirmaciju, što je dovelo do osjećaja nestabilnosti i diskontinuiteta.

Modernizacija društva, koja u Bosni i Hercegovini započinje nakon dolaska Austro-Ugarske, uporedo sa prihvatanjem tekovina zapadne kulture i civilizacije jačala je čežnju za sporijim ritmovima života, odnosno za povratkom tradicijskim vrijednostima kojima se osigurava stabilnost i kontinuitet. Strategije evropeizacije koje su provođene za vrijeme Austro-Ugarske realizovane su pod utjecajem orijentalističkih stereotipa, a s ciljem približavanja Evropi jednog specifičnog kulturnog prostora koji je predstavljao autentičan spoj utjecaja Istoka, Zapada i balkanskog mentaliteta. Orientalizam kakav je tada na djelu nudi spojnice kojima se pospješuje stvaranje predodžaba o identitetu bosanskohercegovačkih muslimana kao o orijentalnom i drugačijem, zbog čega se Bosna i Hercegovina kao „najjisturenija osmanska provincija“ (Avdagić, 2014:34) doživljava „kao skladište negativnih karakteristika naspram kojih je konstruisana pozitivna i samohvalisava slika ‘Evropljana’ i ‘Zapada’“. (Todorova 1999: 323-324) Ali i u vremenu koje karakterizira prisustvo različitih utjecaja „kultura djeluje kao snaga potčinjavanja, rastvaranja, razvlašćivanja matičnih kulturnih oblika isto, ili barem približno, koliko i snaga produkcije, stvaranja, pospješivanja“. (Spahić 2016: 27) Svijest o nacionalnom biću nastoji se ojačati programima Benjamina Kallaya, koji posebnu važnost daje jeziku i jačanju nacionalnog identiteta bosanskohercegovačkih muslimana – Bošnjaka, odvojenog od Srba i Hrvata čija je strategija nacionalizacije, koja je podrazumijevala supsumiranje Bošnjaka u okrilje jedne odnosno druge etnije, bila izražena kako u Austro-Ugarskom periodu tako i u kasnije formiranim državama.

Bošnjačka zajednica kojoj je pripadao Alija Nametak, i o kojoj najviše piše, doživjela je niz društvenih, ekonomskih i kulturoloških trauma koje su se odrazile na izgradnju identiteta i društveno-političko određenje ove grupe unutar novih političkih sistema. Rušenje feudalizma, gubitak zemlje i materijalnih bogatstava, nametanje obaveza prema državi i moderno uređenje društva dodatno su otežali položaj onih slojeva društva koji su u vrijeme Osmanskog carstva imali određene privilegije, pa

Jugoslovenska nacija ni u kom slučaju nije u sebe uključivala celokupno stanovništvo, kao ni većina ostalih takozvanih nacionalnih država. (...) Kad se sve sabere, etnokulturni ideal Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca bio je muški i južnoslovenski.“. (Vahtel 2001: 88-89)

su promjene najviše pogodile begove i age, odnosno bosanskohercegovačku muslimansku vlastelu koja gubi stabilne oslonce.²

Pripovijetke Alije Nametka, pisane u periodu između dva rata i u vrijeme SFR Jugoslavije, tematski obuhvataju period od 1878. godine i prikazuju ekonomska i moralna stradanja plemićkih slojeva bosanskohercegovačkih muslimana koji u vrtlogu vremena nastoje očuvati vlastiti identitet te pokazuju nostalgiju za moralnim i tradicijskim vrijednostima iz vremena u kome su imali bolji položaj i blagostanje.³ Književni kritičari (Hasanbegović 2007) (Rizvić 1994: 354) pripovijetke Alije Nametka svrstavaju u dva tematska kruga: 1) tematski krug u kome se govori o socijalnoj drami Bošnjaka i 2) ciklus erotskih novela sa lirskim rasponom od ustreptalosti do dramatike strasti. Predmet proučavanja u ovom radu bit će pripovijetke iz prvog tematskog kruga, odnosno ona građa u kojoj su uočljivi pokušaji obnavljanja tradicionalnih vrijednosti i modela organizacije života u patrijarhalnoj zajednici. Prikazujući urušavanje moralnih i tradicionalnih vrijednosti vremena koje je prethodilo padu bošnjačkog plemenitaškog sloja, nastoje se obnoviti vrijednosti na kojima počiva patrijarhalno, klasno organizovano društvo za kojim pripovjedač žali, a čiji bi povratak značio ponovno uspostavljanje kontinuiteta i stabilnost. Oponentan odnos između prošlosti i sadašnjosti prisutan je u većini pripovijedaka Alije Nametka u kojima nostalgija za prošlim vremenom i tradicionalnom organizacijom društva reprezentira povratak ka patrijarhalnim vrijednostima i stabilnosti zajednice. Stoga se postavlja pitanje da li je čuvanje tradicije način da se ostvari očuvanje kontinuiteta u postojanju grupe ili su različita društveno-politička uređenja, orijentalizacija i moderni utjecaji doveli do buđenja nostalgije. Osim toga, ovaj rad ima za cilj da pokaže način na koji su Bošnjaci kao narod reprezentirani u očima drugih, kao i modele koji su djelovali na kreiranje identiteta Bošnjaka unutar različitih društveno-političkih sistema.

² „Dakako, zemljoposjednički odnosi u Bosni i Hercegovini bili su povijesno oblikovani na osnovu vjerskih razlika. Prema popisu iz 1910. godine Muslimani su sačinjavali 91,15 posto svih zemljoposjednika čiju su zemlju obrađivali *čivčije* na osnovu običajnog prava...“ Nakon nemira 1918. i 1919. godine „Muslimanske vođe javno su izjavljivale da politički sistem u Jugoslaviji „nosi na sebi sistemski biljeg uništavanja nas muslimana“ i označili da je širina nepravdi koje su počinjene u prvih četrnaest mjeseci nove države veća od zla što su počinjena u prethodnih četrdeset godina pod Austro-Ugarskom.“ (Banac: 342-343).

³ Treba naglasiti da proces prilagodbe na novo društveno uređenje nije imao iste učinke na sve bosanskohercegovačke muslimane, tako da postoje i oni koji su uspješno prošli proces adaptacije i uklopili se u društvene tokove novog vremena.

PRIPOVJEDAČKI SVIJET ALIJE NAMETKA

Naše bavljenje narativnim identitetima unutar pripovjedačkog opusa Alije Nametka uključit će ispitivanje načina na koji se formiraju identiteti, propitivanje promjenjivih i nepromjenjivih faktora koji utječu na izgradnju identiteta, kao i prostorne, vremenske, kulturne, sociološke i političke odrednice koje čine sastavni dio identiteta grupe/a ili pojedinaca prikazanih u korpusu pripovjedaka koji se uzima kao uzorak za analizu i tumačenje. Deridijanski koncept „promišljanja na granici“, odnosno „promišljanja u intervalu“ omogućava razumijevanje identiteta kao diskurzivne konstrukcije unutar određenog sistema reprezentacija pri čemu je iznimno važno „kako smo reprezentirani i kako to može djelovati na reprezentaciju nas samih“ (Hall, 2005:4)

Vremenski okvir u pripovijetkama Alije Nametka obuhvata historijska zbivanja na prostoru Bosne i Hercegovine u periodu od 1878. godine pa do formiranja SFR Jugoslavije. Narodi na prostoru ove zemlje više su puta bili u prilici da počinju zajednički su/život, pod različitim uvjetima i vladama. Međutim, organizacija novih početaka nije dovodila u pitanje višestoljetnu tradiciju i patrijarhalno uređenje društva u skladu s kojim su Bošnjaci organizovali svoj život oslanjajući se na tradicionalne vrijednosti uvjetovane kulturološkim, vjerskim i drugim faktorima. U pripovjedačkom svijetu Alije Nametka pažnja je preusmjerena sa velikih događaja na male, individualne priče o pojedincima pri čemu historijska zbivanja i različiti društveno-politički utjecaji dodatno komplikuju teške životne sudbine likova kod kojih je izražena nostalgična potreba za vraćanjem onih vrijednosti koje zbog *modernih*⁴ utjecaja bivaju zapostavljene i ugrožene. Bruno Latur (2010: 25) modernost, između ostalog, vidi kao „pukotinu u pravilnom protoku vremena“ i „bitku u kojoj ima pobjednika i poraženih“, a što se potvrđuje u pripovijetkama Alije Nametka. Procesi modernizacije bosanskohercegovačkog muslimanskog stanovništva započeti u austrougarskom periodu nisu u potpunosti završeni, radnička i građanska klasa ostale su neformirane, a nedostatak svijesti o vlastitom nacionalnom identitetu doprinio je stvaranju konfuzne identitetske samopredodžbe koja je uočljiva u pripovijetkama čija je radnja smještena i u kasnije historijske periode. Takav, nestabilan identitet pod utjecajima evropeizacije i zakašnjele nacionalizacije stabilne odrednice nastoji pronaći u prošlosti, ili u njenim pojedinim segmentima, zbog čega pripovijetke Alije Nametka sadrže elemente refleksivne i restaurativne nostalgije.

⁴ „Pridjevom *moderan* obično se označava raskid sa prošlim, arhaičnim oblicima života i modelima integracije i tradicije te ubrzavanje, progres i revolucija.“ (Latur 2010:25)

Kao što je uočio Sanjin Kodrić, bošnjačka književnost koja nastaje u turbulentnim vremenima ukazuje se kao literatura „smisla za historiju“, te postaje „literatura stalnog prisjećanja na traumatični trenutak historijske prekretnice, i to kako u smislu obnavljanja kataklizmatičke slike samog trenutka propasti i nestanka jednog svijeta,... tako i u smislu iskonske starinačke mudrosti podsjećanja na iskustva žrtava, padova i uspona te uopće nastojanja jednog vremena da se, pred silinom ni neslučenih iskušenja života, kako-tako iznađe put opstanka i historijskog izbavljenja, uključujući i nauk histrijskih zabluda i sretnijih, u nužnosti iznuđenih i često kompromisnih rješenja.“ (Kodrić, 2012:75)

Pripovijetke koje će biti analizirane nisu parametri vrsnosti ni revalorizacije unutar pripovjedačkog opusa Alije Nametka, ali su značajne baš zato što govore o različitim društveno-političkim fazama kroz koje su bosanskohercegovački muslimani prolazili unutar vertikalne linije svoga postojanja, a koje su na različite načine utjecale na destabilizaciju identiteta pojedinca i nacije.

GDJE PRIPADAJU ONI KOJI SU „IZVAN OKVIRA“?

Ciklus Duranići, koji obuhvata pripovijetke *Napast, Izvan okvira, Hamidova kafana, Istrgnut cvijet, Susret, Ljudi iz krša i Preporuka*, objavljen u okviru zbirke „Trava zaboravka“ (1998.) prikazuje stradanje porodice Duranić u vremenu obilježenom materijalnim i moralnim propadanjem bošnjačke vlastele o kojoj je Alija Nametak više puta pisao sa simpatijama i suosjećanjem. Nametak svoje individualce, likove koji su u prošlosti predstavljali uzore, prikazuje kao pojedince koji nakon materijalnog i društvenog sloma u jednom sistemu, u drugom tragaju za ličnim identitetima, mijenjaju karte sudbine, nastoje izaći izvan zadatih okvira ne mireći se s normama i suočavajući se sa činjenicom da put ka sreći često postaje stranputica. Njihov bunt nije izravan, pokušaj da se nametnu i nastave egzistirati u novim uvjetima praćen je brojnim preprekama koje sa sobom nosi u kasabi poznato prezime, nekadašnji nam i imetak te sadašnja propast i pokušaj da se preživi i sačuva makar malo dostojanstva i ponosa. Iako se priče u ovom ciklusu međusobno prepliću, fragmenti koji se odnose na suštinske odlike identiteta pojedinaca ponavljaju, a sretnih završetaka skoro da i nema, Nametak je uspio da kreira jedan mali, porodični svijet čije se niti preklapaju. Slika koja prikazuje putanju propadanja i stranputice porodice Duranić prikazana kroz Hasninu priču u pripovijeci *Izvan okvira* razlaže se i u fragmentima ponavlja u ostatku ciklusa:

„Jer, napokon, zar je i to život? Onih dana od kojih počinje pamtiti prestao je život u njenoj porodici. Već deset godina svaki dan je sve crnje. Ona je bila još dijete, pravo pravcato dijete od sedam godina, kad je Nedreta počela živjeti bludno. Otac je kašljao i bacao krv, majka se inatila sa susjedama, brat koji je za vrijeme rata hohštaplirao u Pešti, sada drži plesne tečajeve (da novac od toga prolumpuje s nemogućim ženama koje uči plesati a njihova tijela nisu za to jer vjekovi nisu izdjelavali njihove crte i pokrete), a baba, prastara žena kojoj se brada sastavila s nosom, koja vječno šuti i sjedi kraj prozora s rešetkama misleći na Boga, jedina pravo shvaća ovaj veliki prevrat. Sve što se imalo izgubilo se. Sve što je ostalo prodalo se, jer svi govore: mora se živjeti. Otac umire (njoj je tad bilo deset godina i Nedreta je počela sve kasnije dolaziti), majka krade, jer se mora živjeti, pa kad izađe iz zatvora opet krade, jer se mora živjeti. Brat banči jer nije ni za kakav rad stvoren, psuje sve ovo, žali za Peštom (mora da mu je ondje bilo dobro, jer, kako su pričali, a ona se toga ne sjeća, slao je novaca i kući, a tamo je umio živjeti onako kako je ona poslije gledala u kinu), a baba, godine i godine svezana za jedno mjesto, šuti, a kad progovori, riječi joj padaju kao sudbina: Sve će ovo proći i mi ćemo ostati. Vječni smo mi ovdje i nas ne može ništa zbrisati.“ (*Trava zaboravka*, 1998:10)

Pripadnost porodici jedna je od konstanti u gradnji identiteta pojedinca. Porodica je članstvo kome se pripada i prije samog čina rođenja, ali i poslije smrti, to nije samo slijed generacija, već *komunikativni okvir* u kome se ukrštaju generacije. Ukrštavanje generacija (obično u komunikaciji učestvuju tri generacije) podrazumijeva i ukrštavanje sudbina, iskustava i pripovijesti, stoga i likovi prikazani u ciklusu *Duranići* predstavljaju mrežu sudbinski određenih odnosa i veza koje se teško raskidaju i konstantno utječu jedni na druge. Zbog toga su etičke implikacije koje za sobom povlače određeni postupci izravno vezane za tri generacije i odražavaju se na živote svih Duranića. Tri generacije žena koje sazrijevaju pod jednim krovom, u različitim vremenima i egzistencijalnim uvjetima i dvije generacije muškaraca zarobljenih u svijetu koji im ništa ne pruža a sve uzima, pokušavaju da se ostvare u novom vremenu njegujući uspomene na prošlost i na zlatno doba. Za majku, Nedretu i Hasniju promjene ne znače samo izopćenje iz nekadašnjeg svijeta nego i rasulo harmonične slike o porodici i životu, jer one, ostavši same na vjetrometini života, oko sebe vide samo čemer i patnju. Jedino baba nastoji da zadrži metafizičku sliku dobra i Božije milosti iako se i sama nalazi u haosu stvorenom povijesnim promjenama. Patnja i nesnalaženje u novonastalim društvenim prilikama nalažu određene

napore, trud da se uspostavi lična identifikacija i pozicija u kolektivu koji nije definisan ni stabilan. Prikazivanje poraza i propadanja uglednih porodica pokazuje težnju da se grupni identitet zasnuje na svijesti o *žrtvi*. Samoviktimizacija i pretendiranje na status žrtve, koji je čest u poslijeratnim vremenima, oslobađa stida i krivice. (Kuljić 2006: 287-288) Osim toga, status žrtve oslobađa odgovornosti za novonastalu situaciju, pa činjenica da Duranići nisu učestvovali u kreiranju nove države i da im je imovina oduzimana u zamjenu za papire upitne vrijednosti, oslobađa odgovornosti za stanje u kome se nalaze. Sjećanje na proživljenu patnju čuva se kako bi se prikazalo stanje zajednice, ali kao što navodi Kodrić (2012: 70) ono predstavlja i sliku trenutka propasti, nestanka jednog svijeta iz koga kroz mazohističko suočavanje sa tragedijom priozlazi i potreba za mobilizacijom otpora prema novom društveno-političkom uređenju. Francuski filozof Paul Ricoeur smatra da je „naracija o prošlosti samo kvaziprošlost narativnog glasa“ navodeći i to da „među ispričanim stvarima u formi prošlosti nalaze se projekti, očekivanja, anticipacije kroz koje su protagonisti priče usmjereni prema svojoj smrtnoj budućnosti“. (Ricoeur 2004: 170) Repetitivno vraćanje uspomena ne dozvoljava potiskivanje i zaborav, ali opravdava trenutno stanje i likove iz pripovijetke *Izvan okvira* predstavlja kao žrtve koje reprezentiraju duh jednog vremena i nepravdu koja ostaje urezana kao trajno obilježje njihova identiteta.

Moralno posrnuće i udaljavanje od etičkih vrijednosti na kojima se zasnivao ugled porodice predstavljaju najveći poraz za Duraniće pogotovo što se sve događa preko žena koje su u patrijarhalnoj sredini zaštićene i često ograničene na, uvjetno rečeno, sigurnu egzistenciju u unutrašnjosti doma. U binarnoj opoziciji koja se zasniva na odnosu muškarac/žena i koji je karakterističan za patrijarhalna društva, žena uvijek predstavlja drugost, ona je diskurzivno posredovana kao inferiorno biće, a time i subjekt koji je nezaštićen i podređen muškim članovima porodice za koje se vezuje stabilnost i očuvanje kontinuiteta. Ricoeur pod pojmom etički podrazumijeva ispunjen život, a pod pojmom moralni „artikulaciju etičkog u normama koje pretendiraju biti univerzalnima,...“ (Brnčić 2009: 738) Etika upućuje na poštovanje sebe kao vrijednosti, a moral na poštovanje sebe kao činjenice, pa stoga i Hasnija kao najvišu svrhu svog života shvata *dobar život*. Činjenica da je Hasnija, glavna junakinja pripovijetke *Izvan okvira*, članica porodice koja iza sebe ima tradiciju dobrog života oličenog u materijalnom blagostanju i porodičnom zadovoljstvu, održava snažnim uvjerenje da je visoki standard nešto što im po prirodi pripada. Stoga ni majčino upozorenje da „Nikada se u našu kuću nije dovela druga nego muslimanka i nikada nije naša kći otišla za drugoga. Gdje bi to? Pa to je neprekidan blud“ (*Trava*

zaboravka, 115), ne predstavlja prepreku želji da se ostvari ideja o dobrom životu i vidi primamljivi svijet koji postoji u Beču i Pešti. Hasnijina želja za dobrim životom je ustvari želja za izgubljenim identitetom koji bi se u novim uvjetima obnovio i vratio na prošli nivo, te bi na taj način, po njenom viđenju, došlo do ujedinjenja dobrog i lijepog u okviru istinitog i pravednog življenja za kojim čezne. Ideju o dobrom životu Hasnija ne vezuje usko za muškarca, ali u njemu kao osloncu unutar patrijarhalne kulture pronalazi put ka ostvarivanju svojih želja. Ako uzmemo u obzir da se pojam etičkog udvaja i da može ići *uzvodnom i nizvodnom putanjom*, onda su Hasnijine želje i ono što je prethodilo njenom odlasku sa Hansom uzvodna putanja. Neslavni povratak kući nakon što shvati da život sa Hansom nije ono što je očekivala predstavlja nizvodnu putanju i povratak u grupu koja je, nakon svega, trajno stigmatizira kao drugost jer je njenim postupcima narušena tradicija i etika patrijarhalne zajednice. Odlazak sa strancem Hasniji priskrbljuje novu identitetsku konfiguraciju u čijem su jezgru smjelost i hrabrost, a koje su u matičnoj sredini nepoželjne i suviše. Povinujući se volji kolektiva i onom što se od njega očekuje, pojedinac pristaje na „bezbržno zajedništvo“ (Biti 2000: 67), što Hasnija odbija stavljajući na prvo mjesto sebe i svoje želje.

U vrijeme kada život pojedinca prožimaju sve dublji diskontinuiteti koji otežavaju zadaću da se u vlastitom okruženju izbalansiraju obilježja jedinstvenosti i posebnosti, jedna od odlika nacionalnog identiteta etničke skupine je zatvoreni karakter pripadnosti koji minimalizira mogućnost ulaska drugih članova. Stoga etničke grupe označavaju druge kao strane i ne ostavljaju mogućnost ulaska i pripajanja, pa oni koji jednom bivaju označeni kao stranci ostaju stranci bez obzira na njihov ulog i doprinos u grupi. Dimitri D'Andrea etničku pripadnost grupi tumači na sljedeći način:

„Iz jedne grupe određene prirodnim faktorima može se izaći, ali se ne može ni na koji način u nju ući: drukčijost je zadana jednom zauvijek obilježjima koja se ne mogu po želji mijenjati. Razlikovanje etničke pripadnosti i pripadnosti utemeljenih na zajedničkim vrijednostima može se očitovati u otvorenoj i zatvorenoj prirodi grupe, u zadanom karakteru isključivosti ili u uvjetovanoj mogućnosti ulaska.“ (D'Andrea 2006:101)

Kada Hans zavodi Hasniju on u njoj vidi sponu koja će mu pomoći da uđe u orijentalni svijet, da zaviri u hamame, u dvorišta u koja je strancima zabranjeno nogom kročiti, i doživi egzotičnu avanturu. Hansova predodžba o životu Bošnjaka u suštini je predodžba zapadnjaka koji na osnovu orijentalističkih stereotipa o Bosni i

Hercegovini traga za 'orijentalnim' elementima unutar bošnjačke zajednice. Svijest o jednakosti unutar grupe kojoj Hans pripada uključuje svijest o razlikama u odnosu na druge, one koji su po nečemu drugačiji i zato ne pripadaju grupi. Pozicija stranca nije slučajna, stranost označava blizinu subjekta koji je prisutan, ali nikad nije postao član grupe. On se uvijek označava kao onaj koji je izvan skupine označene kao „Mi grupa“, kojoj se pripada na temelju rođenjem donesenih i odgojem stečenih odrednica identiteta. (D'Andrea 2006: 90) Hansovo evropsko porijeklo određuje ga kao spoljašnjost. Činjenica da su Osmanlije dugo vladale balkanskim prostorima u svijesti Evropljana 'cementira' bošnjački identitet kao orijentalan, okrenut Istoku, isključujući slavensko porijeklo, evropske uticaje, geografski položaj i specifičnu društveno-političku situaciju. Georg Simmel najreprezentativnijim prikazom stranca smatra prikaz stranca kao trgovca, onog koji dolazi u manju sredinu zbog trgovine i zbog toga ima mogućnost da posmatra stvari spolja i iz drugačije perspektive, a kao takav lik prikazan je i Hans u pripovijeci *Izvan okvira*:

„Hans Muller je išao za poslom ulicama zamrlog grada i nije putem zastajkivao. Bio je zastupnik bečke firme „Ferrum, A. G.“, koja je uvozila plugove i sitnu željeznu robu. „No“, mislio je, „baš se radi ova tri trgovca koji uzmu neznatne količine robe nije ni isplatilo svraćati u ovo mjesto, gdje je pjesma zaplašena, gdje nema živosti i gdje se tako malo trgovine napravi.“ Ali kad je već tu, treba da se svrati svojim starim mušterijama, da se cjenka, kako on to već zna, da popije u dućanima nekoliko crnih kahva, i navečer da se s tim ljudima prošeta od jednog mjesta zabave do drugoga. Ne voli on baš ta mjesta, ne što bi žalio potrošiti na vino i pjevačice, nego on naprosto trpi ako se pjevačica upinje da pjeva a ne može, pa nemoć glasa prikriva defom i reskim klepetom mjedenih kolutića na njemu.“(Nametak 1998: 105)

Razlozi strančeva dolaska prikazuju jedan od sporednih ekonomskih ciljeva evropskih zemalja u Bosni i Hercegovini i skreću pažnju na bijedu i neimaštinu mjesta u kojima se prodaje neznatna količina robe, a ni zabava nije po ukusu Evropejca naviklog na visoke standarde u muzici i drugim umjetnostima.⁵ Upućenost u trgovinu

⁵ „Svako (geografsko) udaljevanje od središta civiliziranosti, koje se vezalo prvenstveno za Francusku i Pariz postepeno je stratificiralo stigmatu barbarstva na specifičnu kulturu. Kako se Austro-Ugarska monarhija našla skoro na samome dnu takve simboličke ljestvice, tako su i Balkan i bosanskohercegovačka kultura na Balkanu – uz to shvaćena i kao najjisturenija osmanska provincija, dakle kao ambivalentni trag Orijenta – poslužili „kao skladište negativnih karakteristika naspram kojih je konstruisana pozitivna i samohvalisava slika 'Evropejca' i 'Zapada'“(Avdagić 2014: 34)

i povezanost sa robnonovčanim poslovima za kojima stalno postoji potreba daju strancu *karakter pokretnosti*, za koju Georg Simmel navodi da

„...time što se nalazi u nekoj ograđenoj grupi, živi ona sinteza blizine i daljine koja tvori formalni položaj stranca: jer onaj tko je naprosto pokretan prije ili kasnije dolazi u dodir sa svakim pojedinim elementom, ali ni s jednim pojedinim nije organski povezan srodničkom, mjesnom, profesionalnom fiksiranošću.“(Simmel 2001: 153)

S obzirom na to da nije prirodno fiksiran ni za jedan sastavni dio unutar grupe u koju pokušava da se integriše (premda je intencija stvarne integracije u ovom slučaju sama po sebi vrlo suspektna), Hans nije nužno onaj koji ne sudjeluje ni u čemu, njemu upravo ta pozicija s koje može da djeluje jer je istovremeno i unutra i vani, ravnodušan, ali i angažiran u narativnom smislu, pod utjecajem inducirane orijentalizacije, omogućava posebnu vrstu 'objektivnosti'. To je objektivnost koja podrazumijeva slobodno i individualno sudjelovanje, nezavisno od utjecaja unutar grupe. „Objektivnost se može nazvati i slobodom: objektivni čovjek nije vezan nikakvim fiksiranjima koja bi mogla podrediti njegovo prihvaćanje, njegovo razumijevanje, njegovu procjenu danoga.“ (Simmel 2001: 154) To je sloboda za kojom nesvjesno čezne Hasnija i većina drugih likova u pripovijetkama Alije Nametka, sloboda stečena pozicijom stranca, drugoga koji nije podložan pravilima i normama unutar kolektiva. Stereotipi i imagološka vjerovanja vezana za Balkan utječu na kreiranje Hansovih želja i zamisli zbog čega se stvara iskrivljena, orijentalistička slika o Bošnjacima kao o primitivnom narodu koji „uglavnom i jedino razumiju silu i nasilje“ (Said, 2000/2001)

„A da harema ima to je on čitao u romanima i putopisima, harema sa vrelim i tri četvrtine golim ženama koje samo čekaju muškarca da u njegovom zagrljaju iščeznu i ishlape, pa od toga ostane čovjeku samo uspomena i ostane uvjeren da je to doista doživljaj bio, a ne san, jer se čovjek probudi u tom haremu, a žena mu iskliznula kao riba. Taj harem i tu orijentalku on bi htio, jer sve te njegove Fanny, sve Rose, svagdanje su žene, koje namuču čovjeka cijelu noć, da ujutro osjeća bol u kostima i nemoć, a ona, Fanny, provlači mu još uvijek prste kroz kosu (dok je on još imao plavu gustu svilastu kosu), jezikom mu liska uho i mekahnim mišićima steže ga oko vrata. A njegov musliman neće nikako da mu pokaže jedan harem, koji bi on tako rado pogledao i doživio

jedan haremski roman, sve ako bi ga kakav brkati musliman, do zuba naoružan i kvničkog pogleda, rasjekao nožem. Svaki bi njegov komadić mesa tada vikao: Ne žalim; bio sam u haremu i doživio harem.“ (Nametak 1998: 106)

Mit o orijentalnoj ženi kroz Hansovu naraciju počinje da se urušava i on uviđa da žene koje pripadaju njegovim prijateljima, Bošnjacima, ne žive životom opisanim u knjigama, otkrivajući na taj način lažnost i neautentičnost orijentalizacije koja stvara iskrivljenu sliku bosanskohercegovačkog/bošnjačkog identiteta. Osvajanje žene koja pripada drugoj kulturi za Hansa znači osvajanje drugog, potvrđivanje vlastite superiornosti i ulazak u privatni prostor potčinjenog sa snagom i hrabrošću ličnog, ali i penetriranje, koje omogućuje integraciju u skupinu označenu kao „Mi grupa“ unutar bosanskohercegovačke muslimanske zajednice. Razmišljanje o mogućnosti sukoba sa drugim muškarcem u Hansu budi želju za dokazivanjem vlastite superiornosti u odnosu na podređenog i slabijeg. Upoznavanje Hasnije u stvarnom svijetu, onom koji se na momente graniči sa fiktivnom pričom o ljubavnicima koji pobjegnu na more da bi uživali u svojoj sreći, Hansu otvara oči i on novonastalu situaciju počinje da posmatra iz drugog ugla. Hasnija više nije orijentalna hurija, nema čak ni brkatog muslimana koji bi pošao za njom da je traži, već postaje kao i svaka druga žena, slična njegovim Fanny i Rosama. ‘Ostvareni’ i suočeni sa stvarnošću Hansovi snovi postaju ogledalo iznevjerenih očekivanja, a žena samo teret. Time se pokazuje da je proces orijentalizacije patvorina i da je bosanskohercegovački kulturno-politički prostor, uz sve razlike, dio Evrope, te da je orijentalizovana slika bošnjačkog stanovništva proizvod vanjskih imagoloških heteropredodžbi a ne supstancijalitet etničke grupe kao takve.

Zasnivanje narativnog identiteta na razlici i potenciranje različitosti u odnosu na drugog karakteristično je za cijeli ciklus pripovijedaka o Duranićima, a ne samo za pripovijetku *Izvan okvira*, iako se ona može smatrati reprezentativnim primjerom zato što su u kratkoj proznoj formi prikazni različiti načini na koje drugost utječe (ili umišlja da utječe) na izgradnju narativnog identiteta pojedinca i kolektiva. Drugost predstavlja odsustvo u konstruiranju narativnog identiteta i to posebnu vrstu odsustva koje je konstantno prisutno i bez kojeg nije moguće govoriti o identitetu i njegovim odrednicama. Pripovijedanje o Hasninom životu nosi prosvjetiteljsku poruku o pogrešnom putu koji predstavlja izazov modernizacije i okretanja ka Evropi i evropskom modelu življenja, u Nametkovim pripovijetkama reprezentiran kao otuđenje od porodice, udaljavanje i dezorijentacija u društvu u kojem individua egzistira. Etičke vrijednosti zasnovane na poštivanju određenih pravila unutar zajednice bivaju

narušene nedoličnim ponašanjem zbog čega tradicionalne vrijednosti dobivaju veći značaj, a želja za njihovim održanjem/rekuperiranjem postaje središnjim projektom kulturnog pamćenja. Stoga je poenta naracije o Hasnijinom iskustvu jedan od osnovnih motiva prisutnih u pripovjedačkom opusu Alije Nametka, a to su loše ili čak pogubne posljedice do kojih dolazi usljed narušavanja etičkih načela zajednice i udaljavanja od tradicionalnih vrijednosti. Hasnija je lik „rekvizit“, objekt posredstvom kojeg se uzajamno odmjeravaju iskušenja i krajnosti modernizacije, u odnosu prema tradiciji kao nečemu što je tobož prevaziđeno, potrošeno ili potrošno i što se u tim vidicima modernizacije i progresa može još samo svesti u status egzotike. Nametak, ovakvim poretком događanja u kojem je „izlet“ u strano i tuđe poguban, skoro pa tragičan čin, gradi prosvjeđujući narativ koji bi za učinak trebao imati jaču koheziju unutar kolektiva, a na tim osnovama i reafirmaciju tradicionalnih vrijednosti kao temelja stabilizacije i uravnoteženja.

STRATEGIJE ZABORAVA/PAMĆENJA U PRIPOVIJECI *NAPRŠČE*

Pripovijetka *Napršče* nastala je u periodu poslije Drugog svjetskog rata i predstavlja zanimljiv uzorak književne građe u kojoj se na primjeru bošnjačke porodice pokušava prikazati život cijele zajednice u prvim godinama nakon formiranja socijalističke Jugoslavije. Uspostava novog društveno-političkog uređenja podrazumijevala je i inauguraciju poželjnih obrazaca pamćenja/zaborava kojima se prešutno nastojalo potisnuti one odrednice identiteta koje su u novim okolnostima mogle, po viđenju nove vladajuće elite, dodatno otežati integraciju pojedinca u društvo. Strategije uspostave moći prilikom formiranja novoosnovane države dovele su, međutim, do dodatne destabilizacije identiteta bosanskohercegovačkih muslimana, do potiskivanja vjerske komponente identiteta, koja je do tog perioda predstavljala izuzetno važnu sastavnicu, uz intenziviranu kampanju u javnom diskursu da se opredjeljuju za ideološki konjunkturnu ili bar neutralnu poziciju koja omogućava bolju integraciju u zajednicu.

Izuzetno kompleksni odnosi, gdje se od pojedinaca traži da jasno pokažu svoje političko opredjeljenje, podrže dominantnu političku partiju i potisnu one odrednice identiteta koje ne konveniraju vladajućoj ideologiji (vjeru, etničku pripadnost, porodično naslijeđe i sl.) dovodi do konfuzije među stanovništvom koje se teško nosi s pritiskom opredjeljenja odnosno brisanjem/upisivanjem odrednica identiteta. Najveći apsurd društva predstavljen u pripovijeci *Napršče* odnosi se na suprostavljene

strane u ratu, naime, dva brata glavne junakinje Zumrete bore se na suprotnim stranama, a majka ih očekuje i nada se pomirenju svjesna da će pobjeda jednoga nužno donijeti izopćenje iz zajednice drugog sina: „Gdje je Safet? Je li s domobranima i ustašama koji se povlače? Gdje je Selver? Napreduje li s ostalim partizanima, koji ulaze? Jesu li uopće živi, jer se nikako ne javljaju već godinu dana ni jedan ni drugi niti poručuju jedan drugom da će ga uništiti ‘kad mi pobijedimo’?“ (Nametka 2009: 72) Absurd postaje veći kad Zumreta od majke traži da pred odbornikom spomene samo jednog sina, prešutno se odričući drugoga zbog pripadnosti domobranima i ustašama. Zumretino insistiranje na nužnosti naglašavanja samo Selverove partizanske prošlosti potvrđuje stav da historiju pišu pobjednici, ali je istovremeno oni i ‘zaboravljaju’ oblikujući kulturno sjećanje onako kako im kao vladajućoj političkoj eliti u datom trenutku odgovara. Poneseni duhom novog vremena partizani mogu sebi dozvoliti brisanje prošlosti i raskidanje veza sa prošlim životom, što nije slučaj sa onima koji poslijeratno vrijeme doživljavaju kao vrijeme gubitka. Naime, Zumretina majka, koja je u ratu izgubila dva sina, ne može da prihvati ono što se dogodilo i sa zazorom posmatra kćerkino ponašanje i djelovanje u poslijeratnom periodu u kome dolazi do suprimiranja vjerskog života, udaljavanja od bližnjih, komšiluka pa i od vlastite djece, pri čemu takvu sliku društvenih prilika ne možemo apstarhovati od osobne Nametkove zacrnjene i gubitničke motrišne perspektive. Jedno od brojnih društvenih opterećenja odnosi se i na poziciju muškarca kao nosioca vrijednosti porodice i nacije, zbog čega se u narativnom diskursu muški likovi obično i prikazuju kao junaci koji žive i umiru za svoj narod ili klasu (Zumretina braća), dok su žene zadužene za biološko reproduciranje, odnosno rađanje novih generacija i brigu za njih. Gubitak sinova u ratu za Zumretinu majku znači kraj loze, odnosno porodičnog prezimena, ali i gubitak njenog autoriteta žene-majke, zbog čega biva prinuđena da se povinuje kćerknim odlukama i napravi promjene koje je, po Nametku, udaljavaju od odrednica koje čine njen identitet stabilnim i jasno definisanim, a to su preseljenje, udaljavanje od komšiluka, djeljenje stana sa ljudima koji je ne podnose, otuđenje od društva i u konačnici otuđenje članova porodice između sebe što i dovodi do tragičnog kraja. Opoziciono prikazivanje majke kao patrijarhalne žene koja poštuje tradiciju i Zumrete, koja dozvoljava da je ponesu izazovi novog vremena u kome se juri za zaslugama i udobnostima, reprezentuje različit odnos prema tradiciji i tradicijskom naslijeđu koje u novom sistemu doživljava jednu vrstu radikalne revizije. Majčino pripovijedanje o prošlosti potvrđuje čežnju za očuvanjem kontinuiteta putem sjećanja i vraćanja tradicionalnim porodičnim vrijednostima vezanim za ženu (majčinstvu, kuhanju, brizi za mlade i

sl.) pri čemu se inferirorna pozicija žene u društvu doživljava kao poželjna pozicija za egzistenciju unutar mikrosvijeta u kome se ženi garantuje sigurnost i postojanost zaslužena stalnim obnavljanjem performativnih činova vezanih za porodicu. Obezvrijeđenost i gubitak simboličke moći karakteristične za ulogu majke u patrijarhalnom društvu dovodi kod Nametka do karakterizacije majčinog identiteta kao *identiteta otpora* (Spahić 2016: 40) u odnosu na modernizaciju i novonastale društvene promjene. Rekonfiguracija odnosa moći na primjeru odnosa majke i kćerke Zumrete, u kome se graniče ljubav i podnošenje, specifična je u ovom slučaju po tome što kćerka od majke može naslijediti način života koji je istovjetan u smislu spolnih/rodnih, kulturnih standarda i razlika koje se same po sebi podrazumijevaju, ali se ne priznaju, dok ostale odrednice ličnog identiteta usvaja tokom formativnog razvoja uvjetovanog različitim horizontalnim faktorima koji kod Zumrete vode do formiranja novog, po Nametku, destruktivnog identiteta.

Opisujući Zumretin život i postupke pripovjedač predočava lik samostalne i hrabre žene koja se udaljava od tradicionalnih vrijednosti porodice i pravila kolektiva, prihvatajući pritom i odgovornosti koje takav izbor donosi. Prodornost i ambicija, kao osobine koje nisu karakteristične za ženu u tradicionalnim bošnjačkim porodicama, i u Zumretinom primjeru doživljavaju se kao suvišne i nepotrebne. Iako moderna organizacija života podrazumijeva raskid sa arhaičnim oblicima života i modelima integracije i tradicije te ubrzavanje i progres (Latur 2010: 25), što se u Zumretinom primjeru ogleda u skidanju zara i istupanju iz privatne sfere u javnu, tradicionalna organizacija porodice ipak se nastoji očuvati u intimnom okruženju doma u kome se briga za partnera i ljubav prema njemu prikazuje kao naličje Zumretinog licemjernog odnosa prema drugim muškarcima i prijateljima. Kao ženski subjekt koji je egzotičan i privlačan pripadnicima drugih konfesionalnih grupa Zumreta u prijeratnim i ratnim godinama vanjskom pojavom reprezentira nosioca vjerskih, tradicionalnih vrijednosti, a u poratnom vremenu 'performativnim činovima' zavode-nja svjesno osvaja druge ne vodeći računa o njihovoj pripadnosti, što jasno ukazuje da se radi o nestabilnom identitetu individue koja je u konstantnom procesu traženja.

„Zumreta i nije znala za pravo, starinsko skrivanje žena i djevojaka u zar. Išla je u mekteb i ruždiju pod šalom, a onda na igranke u svilenom zaru, u kojemu je bila i interesantnija nego da je bila u samoj haljini. ... S osjećajem za ritam ona je plesala u zaru, zavrativši valu na čelo, i neumorno je govorila s plesačima, bili oni civili ili vojnici raznih vojska od domobrana, ustaša, feldžandermerije do esesovaca.“ (Nametka 2009: 67)

Naglašavanje jedne odrednice identiteta, u ovom slučaju vjerskog, poziva na ispitivanje smisla onih odrednica narativnog identiteta koje se smatraju nepoželjnim u poslijeratnom periodu, te se Zumretin odnos prema vjeri može tumačiti kao u najvećoj mjeri odlikovan poricanjem, ćutanjem, amnezijom, relativiziranjem i krivicom koja je u novom vremenu prevladana. „Odbornik je svima nazdravljao osim Zumreti. Žene su je zadirkivale da je nesuvremena, da je zaostala, ali ona se branila da se može biti napredan i društven, a da se ne pije. ‘Šta biste htjele od mene? Ja sam se otkrila prije nego se naredilo otkrivanje muslimanki, a nisam vala, puno puta u životu ni klanjala, ni postila.’“ (Nametak 2009: 97) Brisanje tragova pamćenja, simbola i odrednica vezanih za identitet pojedinca unutar grupe doprinosi destabilizaciji identiteta i udaljavanju od porijekla. Po Kuljiću „da bi se sačuvao identitet treba pratiti porijeklo“ (2006: 139), koje kao vertikalna odrednica sadrži u sebi kulturno naslijeđe i odrednice svih članova porodice i grupe važnih za određivanje pozicije pojedinca.

Kriza identiteta bosanskohercegovačkih muslimana, u vremenu kad je vjerska komponenta identiteta smatrana nepoželjnom, dolazi do izražaja prilikom davanja imena djeci rođenoj u ratnom i poslijeratnom periodu. Naime, strah, konfuzija i osjećaj inferiornosti vode nastojanju da se stvori neutralan identitet, zbog čega su bosnaskohercegovački muslimani bili etnička grupa koja je u tom periodu najčešće djeci davala neutralna imena Zlatko, Danka, Slobodan itd. (Balorda 2009: 107)

„Kako će roditi? Šta će roditi? Kako će djetetu dati ime? Neće starinsko, to nikako. Dat će mu nekakvo neutralno. Ako bude muško, nadjet će mu ime Zlatko. Neće ona dozvoliti da nekad zbog imena njen Zlatko nastrada, kao što je nedavno, kad su četnici zarobili vod domobrana, poklali sve koji su imali ime Mehmed, Osman, Omer... Neće ga dati ni obrezati, jer su negdje i takvu pretragu vršili i ubijali osunećene. Ili će ga zvati Slobodanom, jer je dosta ove okupacije i nesreće – vrijeme je da nam jednom svane sloboda. A ako bude žensko, bit će joj ime Zlata ili Slobodanka. Zvat će je ‘Mamina Danka’.“ (Nametak 2009: 70)

Praksa davanja vjerski neutralnih imena, i nadimaka koji su u javnom diskursu često bili poznatiji i prepoznatljiviji od samog imena, svjedoči o potrebi Bošnjaka da se integrišu unutar veće, jugoslavenske društvene zajednice. Međutim, kao što navodi Ivan Lovrenović „u Bosni nikad nije bilo da se ‘nije znalo ni pitalo tko je koje vjere i nacije’. U razdoblju druge Jugoslavije vjera jest bila protjerana u privatnost i

potisnuta u treći plan, ali uopće nije nestala kao znak raspoznavanja u neformalnoj svakodnevnoj komunikaciji“ (2010: 163), čime se potvrđuje da je, uprkos potrebi za integracijom, opstajala potreba za očuvanjem tradicije i svijesti o pripadnosti matičnim etničkim grupama. Kao društveni akteri, Zumreta i njen suprug predstavljaju aktivne učesnike u kreiranju *projektnog* identiteta jugoslavenskog društva koji podrazumijeva učešće članova u onim aktivnostima kojima se omogućava uspostavljanje boljih međusobnih veza i izgradnja novog kolektivnog identiteta. Činjenica da je žena u prvim poslijeratnim godinama trebala sudjelovati u obnovi društva u jednakoj mjeri kao i muškarac rezultirala je većim prihvatanjem žene kao ravnopravnog subjekta u području kolektivnog djelovanja. Zumreta prednjači u aktivnostima kojima se potvrđuje kao dio zajednice u kojoj su žene i muškarci ravnopravni. Zato je i doček Nove godine prilika kada Zumreta, kao i druge žene i muškarci, dozvoljava sebi da se opusti i u potpunosti zaboravi drugu važnu obavezu koju poslijeratno jugoslavensko društvo očekuje od žene, a to je majčinstvo i briga za potomstvo. Tragična smrt djeteta koje umire od gladi u zgradi punoj otuđenih stanara, bez osjećaja empatije i bliskosti, poziv je da se preispita uloga majke u modernom društvu koje ‘oprirodnjava’ udaljavanje od porodice.

„ – Šuti, krmačo jedna! Sad plačeš! A što si išla, što si ga ostavila? Onakvog maksuma! Onako muško! Da je i žensko grehota bi bila, akamoli muško. Da su Bogdom obje curetine umrle, a da nije on.“ (Nametak 2009: 112)

Bijes i razočaranje koje majka pokazuje u trenutku napada na Zumretu razotkrivaju patrijarhalna vrednovanja prema kojima se žensko dijete doživljava kao manje vrijedno, a žena se poredi sa životinjom. Odnosi zasnovani na binarnim opozicijama potvrđuju da se žena u patrijarhalnom društvu doživljava kao drugi, inferioran i podređen subjekt koji zbog činjenice da nije primarno uključen u kreiranje zajednice, nego je to posredno, biološki, biva osuđen na egzistenciju sa margine. Osim toga, jasno je da se patrijarhalni modeli ne brane samo primjenom različitih strategija pamćenja i zaborava nego i uspostavom rodni odnosa moći .

Tragičan kraj pripovijetke *Napršče*, obilježen smrću djeteta i ponovnim začecem, ukazuje na negativne posljedice modernizacije i udaljavanja od tradicije i porodičnih vrijednosti, ali i na mogućnost korektiva – za Nametka to je vraćanje istinskim, prije svega porodičnim vrijednostima. Hedonističko predavanje užicima i porocima dovodi do potpunog zaborava i udaljavanja od vrijednosti grupe. Proces prihvatanja promjena za Bošnjake predstavlja generisanje dodatne konfuzije i umjesto lakše integracije u

veću grupu pojačava destabilizaciju identiteta. Na tom tragu poslijeratne Nametkove pripovijetke čitamo kao sraz *identiteta otpora i konjunkturnog projektivnog identiteta*.

IZVORI

1. Nametak, Alija (1998), *Trava zaboravka*, Sarajevo Publishing, Sarajevo
2. Nametak, Alija (2009), *Za obraz i druge priče*, Svjetlost, Sarajevo

LITERATURA:

1. Avdagić, Anisa (2014), *Narativni pregovori*. Dobra knjiga, Sarajevo
2. Balorda, Jasna (2009), *Preživjeti genocid – analiza postratnih etničkih identiteta Bošnjaka*, Mauganić, Sarajevo
3. Biti, Vladimir (2000), *Strano tijelo pri/povijesti: Etičko-politička granica identiteta*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
4. Brnčić, Jadranka (2008), *Riceurova hermeneutika sebstva*, Filozofska istraživanja, III godina. 28 svezak 3.
5. D'Andrea, Dimitri (2006), „Moderna subjektivnost između različitosti i pripadnosti“ u *Identitet i politika*, uredio Furio Curetti, prevela Vesna Pavković, Politička kultura, Nakladno-istraživački zavod Zagreb
6. Hasanbegović, Fatma (2007), „Od narodne priče do novele i drame – Svjedok podnošenja sudbine: Alija Nametak (1906 – 1987 – 2006)“ u *Most – časopis za obrazovanje, nauku i kulturu*. Mostar
7. Hall, Stuart (2001), *Kome treba identitet?*, sa engleskog prevela Sandra Veljković <http://www.fabrikaknjiga.co.rs/rec/64/215pdf>
8. Hall, Stuart (2005), „Who needs ‘identity’?“ U: Hall, Stuart and Paul Du Gay (eds). *Questions of Cultural Identity*. London: SAGE Publications
9. Konerton, Pol (2002), *Kako društva pamte*, Samizdat B92, Beograd
10. Kuljić, Todor (2006), *Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*, Čigoja štampa, Beograd
11. Kodrić, Sanjin (2012), *Književnost sećanja: Kulturalno pamćenje i reprezentacija prošlosti u novijoj bošnjačkoj književnosti*, Slavistički komitet, Sarajevo

12. Latur, Bruno (2010), *Nikad nismo bili moderni*. Novi Sad: Mediteran Publishing.
13. Lovrenović, Ivan, Miljenko Jergović (2010), *Bosna i Hercegovina: budućnost nezavršenog rata*. Novi Liber, Zagreb
14. Malcolm, Noel (1995), *Povijest Bosne – kratki pregled*, Zagreb: Novi Liber, Dani.
15. Malauf, Amin (2003), *Ubilački identiteti*, Paideia, Beograd
16. Petković, Nikola (2010), *Identitet i granica*, Jesenski i Turk, Zagreb
17. Rizvić, Mushin (1994), „Novele Alije Nametka ili Poetika podnošenja sudbine“, u *Panorama bošnjačke književnosti*, Ljiljan, Sarajevo
18. Riker, Pol (1993), *Vreme i priča*, Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci - Novi Sad
19. Riker, Pol (2004), *Sopstvo kao drugi*, Jasen, Beograd
20. Simmel, Georg (2001), „Ekskurs o strancu“, u *Kontrapunkti kulture*, preveo Kiril Miladinov, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
21. Said, Edvard (2000/2001), „Kultura i imperijalizam: Uvod“, u *Izraz* br. 10/11
22. Spahić, Vedad (2016), *Književnost i identitet - Književnost kao prostor izazova u reprezentaciji/konstrukciji bošnjačkog kulturnog identiteta*. Lijepa riječ - BZK Preporod, Tuzla
23. Todorova, Marija (1999), *Imaginarni Balkan*, Biblioteka XX vek, Beograd
24. Vahtel, Endru (2001), *Stvaranje nacije razaranje nacije: književnost i kulturna politika u Jugoslaviji*, Stubovi kulture, Beograd

PROJECTIVE IDENTITIES AND IDENTITY OF RESISTANCE IN THE STORIES OF ALIJA NAMETAK

Summary

The frequent cultural-historical changes caused by various socio-political arrangements had a significant impact on the Bosnian and Herzegovinian Muslim, a group which Alija Nametak belonged to and was its favorite narrator. The process of the modernization and Western influence led to a destabilization crisis of the Bosniak identity as ethnic agglomerate throughout forming a new state followed by different processes of the adaptations and consolidations. The stories of Alija Nametak advocated preservation of the identity core is in danger of collapse under the influence of the different decadent and emancipatory tensions. In such circumstances, Nameth's loyalty to tradition is one of the basic elements in preserving the identity of the group, but also of the overall social cohesion and stability. The aim of this paper is to show, in the example of the stories "Izvan granica" (Outside the Box) and "Napršče" (Premature baby), how, by Nametak's view, Bosniaks as a people are represented in the eyes of others as well as models that have influenced the creation of important determinants of self-identification of Bosniaks within different social-political systems in which they existed, all in the context of understanding Nametak's narratives on the strings of opposing projective identities and identity of resistance.

Keywords: projective identity, resistance identity, identity, tradition, orientalism, modernization

Adresa autora

Authors' address

Fatima Bećarević

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

fatima-becarevic@hotmail.com